

تحلیل فضایی مکانی عوامل موثر در ایجاد معنای مکان از دیدگاه کاربران و شهرسازان. نمونه موردی: شهر ارومیه

سلیمان وحدت^{۱*}، مهرداد کریمی مشاور^۲، عادل بخشی بالکانلو^۳

^۱دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز
^۲دکتری معماری، استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
^۳دانشجوی دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.
تاریخ دریافت: ۹۴/۸/۱۸؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۱۰

چکیده

ساخت مکان‌های با معنی یکی از رسالت‌های اصلی شهرسازان و طراحان شهری است. در این راستا شناخت معنای مکان و روند شکل‌گیری آن و شناسایی مؤلفه‌ها و معیارهای تأثیرگذار بر آن می‌تواند در ایجاد مکان‌های معنادار و مطلوب برای شهروندان مفید واقع شود. بدین منظور هدف از این پژوهش، سنجش عوامل موثر در ایجاد معنای مکان از دیدگاه شهروندان و شهرسازان و بررسی تفاوت دو دیدگاه یاد شده در دو نمونه موردی پژوهش، میدان ولایت فقیه و میدان انقلاب شهر ارومیه می‌باشد این پژوهش از روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و از شیوه‌های مرور متون، منابع و اسناد تصویری در بستر مطالعات کتابخانه‌ای و همچنین از روش تحقیق موردی و شیوه تحقیق مشاهده در بستر مطالعات میدانی و از ابزار پرسش‌نامه بهره گرفته شده است. همچنین با توجه به اهداف و پرسش‌های تحقیق در این پژوهش از نرم‌افزار Super Decision و مدل ANP جهت اهمیت سنجی پارامترهای موثر در ایجاد معنای مکان استفاده شده است. براساس یافته‌های تحقیق می‌توان ابعاد موثر در ایجاد معنای مکان را در سه مؤلفه عوامل ادراکی و شناختی فرد، عوامل محیطی - کالبدی و عوامل اجتماعی طبقه بندی و ارائه نمود. همچنین تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد بینش دو گروه، شهروندان (کاربران مکان) و شهرسازان (طراحان مکان) نسبت به درجه اهمیت وجوه معنایی مکان متفاوت است. شهروندان با توجه به عوامل شناختی و ادراکی و همچنین تجارب و زندگی روزمره در فضاهای شهری داری بینش واقعی تر نسبت به مسائل و درجه اهمیت معانی موجود در مکان‌ها هستند؛ در حالی که شهرسازان بیشتر بر پایه آموزش‌های علمی و آکادمیک درباره مؤلفه‌های معنای مکان اظهار نظر می‌کنند؛ لذا در جهت دستیابی به مکانی مطلوب و با معنا برای کاربران مکان، طراحان شهری باید اقدامات اجرایی و تغییر و تحولات مکان را همسو با نظریات کاربران حقیقی مکان یعنی شهروندان، هدایت و راهبری نمایند.

واژه‌های کلیدی: معنای مکان، محیط شهری، کاربران مکان، طراحان شهری، ارومیه

مقدمه و طرح مسئله

با قبول شهر به عنوان موجودی زنده، دیگر نمی‌توان تنها به ابعاد ظاهری آن نگریست. پدیده‌ای در شهر حضور دارد که شاخص و نماد درجه کیفیت تمدن و روحیات جمعی اقوام و ملت‌ها و حاصل تصمیمات و تصورات مردم آن شهر است. این پدیده کیفی، محصول اتفاقی و یا خارج از قوانین و قواعد انسان فهم، محصول عمل شاعرانه و یا توهّمات نیست بلکه حاصل عمل ارادی ساکنان شهر است و به عنوان

عنصری "حامل معنا" برای زندگی بخشیدن به شهر لازم است (آتشین بار، ۱۳۸۸: ۵۰). شهر علاوه بر عناصر کالبدی، شامل نمادها، سمبل‌ها معانی و رموزی است که مردم بر اساس نقش‌ها و انگیزه‌ها و ذهنیات و دیگر عوامل درونی، آن را درک می‌کنند. از نگاه شولتز، احساس فضا و درک محیط با خاطرات عجین شده است، وی بخشی از معانی مکان را در تجربه‌ها و حالات روحی انسان جستجو می‌نماید. برای او مکان، همان فضای زنده است. زنده هم به معنای خاص و هم به معنای عام (شولتز، ۱۳۸۲: ۷۲). لذا در طراحی

کتابخانه‌ای و همچنین از روش تحقیق موردی و شیوه تحقیق مشاهده در بستر مطالعات میدانی و از ابزار پرسش نامه بهره گرفته است. با توجه به ماهیت تحقیق این پژوهش به دنبال پاسخگویی به دو سوال با این عناوین می‌باشد: ۱- ابعاد و مؤلفه‌های موثر در ایجاد معنای مکان کدامند؟ ۲- چه ابعادی از معنای مکان برای شهرسازان و چه ابعادی از معنای مکان برای شهروندان، اهمیت و اولویت بیشتری دارد؟

پیشینه تحقیق

پارهای از تئوریسین‌ها بر این اصل اعتقاد دارند که با طراحی محیط کالبدی، معنا به وجود می‌آید (Rapoport, 1982; Sennett, Alexander, 1979). از دیدگاه ایشان، ساختار کالبدی محیط همانند یک نشانه عمل می‌کند و باعث انتقال معنا می‌شود. بر این اساس معنای مکان بر اثر توجه طراح به ویژگی‌های فیزیکی محیط از جمله ترکیب فرم، سایه و روشن، رنگ، صدا، نور و ... شکل می‌گیرد؛ همچنین ایشان معتقدند، در بنایی که برای اولین بار ترکیبی از این موارد در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند، معنایی به وجود می‌آید که چنانچه قرار باشد این بنا در جای دیگری مجدداً ساخته شود، شاید دیگر آن معنای اولیه یا به تعبیر ایشان حس مکان اولیه را نداشته باشد (Sennett, 1990). عده‌ای دیگر معتقدند که محیط خود به ذات معنایی ندارد، بلکه این انسان‌ها هستند که به آن معنی می‌دهند (Bonta, 1979). در همین راستا گروهی معتقدند که معمار یا طراح با استفاده از نمادها و نشانه‌هایی، گاه به صورت کالبدی و گاه در قالب عملکرد، معانی را به محیط القا می‌کنند. گروهی دیگر نقش استفاده کنندگان از مکان را در شکل‌گیری معنای آن بسیار با اهمیت قلمداد می‌کنند (Berdoulay, 1989; Massey, 1994). بنا به نظر ایشان، افراد مختلف بسته به نوع انگیزه‌ها و نیازهای مختلفی که دارند، قابلیت‌های مختلف محیط را ادراک نموده و با رفتاری که در راستای آن قابلیت در محیط از خود نشان می‌دهند، به آن محیط معنا می‌دهند (Meesters, 2009). از جمله افرادی که به

پروژه‌های شهری، شهرسازان و معماران باید مکان‌هایی را طراحی کنند که کاربران بتوانند زندگی معنا داری را در آن مکان‌ها تجربه کنند (Amdur and Epstein-Pliouchtch, 2012)؛ چرا که ساخت مکان‌های با معنی یکی از رسالت‌های اصلی معماران و شهرسازان است (مدنی‌پور، ۱۳۷۹). در صورت شناخت نامناسب و ناکارآمد مکان، فضاهایی فاقد معنا و هویت در معماری و ساختار شهری خلق می‌شود، چنانچه نوربرگ شولتز به این نکته اشاره دارد که گرایش‌های گسترده و روندهایی که معماری را می‌سازند همه یک وجه اشتراک دارند و آن در طلب معنا بودن است (محمودی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۸۳). امروزه، بحث درباره مفهوم مکان، نحوه ادراک فرد از مکان و چگونگی تجربه آن توسط فرد از مباحث مهم مطرح در معماری و شهرسازی و به ویژه در حوزه علوم رفتاری است. شناخت و روند شکل‌گیری مکان و تعریف عوامل مؤثر در آن، می‌تواند در خلق محیطی مطلوب که از اهداف اصلی معماری و شهرسازی است تأثیرگذار باشد.

بدین‌منظور هدف از این تحقیق سنجش عوامل مؤثر در ایجاد معنای مکان از دیدگاه شهروندان و شهرسازان و بررسی تفاوت دو دیدگاه یاد شده در دو نمونه موردی پژوهش، میدان ولایت فقیه و انقلاب شهر ارومیه است. انتخاب ارومیه در این پژوهش به دلیل خصوصیات و اهمیت ویژه این شهر از سه حیث می‌باشد؛ اول، این شهر به‌عنوان یک شهر قدیمی، دارای ارزش‌های خاص تاریخی و نمادین برای ساکنین شهر می‌باشد. دوم، این شهر دارای فضاهای شهری سنتی و قدیمی با ارزشی است که به نوعی این فضاها و میدان‌های شهری هویت شهر ارومیه را می‌سازند. سوم، شهر ارومیه به دلیل دارا بودن ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی و همچنین داشتن تنوع قومیتی با تکلم زبان‌های مختلف درای امکانات و پتانسیل‌های لازم جهت تبدیل به یک شهر با مکان‌های شهری معنادار برای همه اقشار اجتماعی می‌باشد. در جهت تحقق اهداف تحقیق، پژوهش حاضر از روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و از شیوه‌های مرور متون، منابع و اسناد تصویری در بستر مطالعات

تفاوت درک معنای مکان از دیدگاه معماران و استفاده‌کنندگان از یک محیط می‌پردازد، آموس راپاپورت است. وی معتقد است که این تفاوت ریشه، طرح‌واره‌هایی دارد که هر کدام از این‌ها در ذهن دارند. به اعتقاد راپاپورت ذهن انسان با استفاده از طبقه بندی اشکال و انگاره‌ها، طرح‌واره‌هایی را به وجود می‌آورد که بر اساس همین طرح‌واره‌هایی که در ذهن دارد، به جهان اطراف خود معنی می‌دهد. از طرفی وی معتقد است که دسته‌بندی‌های ذهنی و ساخت طرح‌واره‌ها متأثر از فرهنگ افراد است، یعنی انسان بر اساس فرهنگ خود به اشیا و پدیده‌ها اهمیت داده و بر اساس معانی که برای آن‌ها قائل است، آن‌ها را در ذهن خود طبقه بندی می‌کند (Rapoport, 1982). در این راستا در این پژوهش سعی شده است مؤلفه‌های موثر در ایجاد معنای مکان شناسایی و میزان اهمیت هر یک از پارامترهای موثر در معنای مکان از دیدگاه شهروندان و شهرسازان در نمونه‌های مورد مطالعه بررسی شوند.

مفاهیم دیدگاه‌ها و مبانی نظری

مفهوم مکان و معنای آن

مکان، فضایی است که برای فرد یا گروهی از مردم واجد معنایی باشد. مردم با توجه به ادراکاتی که محیط برایشان ایجاد می‌کند نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند (Rapoport, 1982). مکان ویژگی‌های گوناگونی را شامل می‌شود که تمام این ویژگی‌ها، پهنه متنوعی از معانی بالقوه آن را می‌سازند. لینچ در کتاب تئوری شکل شهر، معنای مکان را حاصل رابطه بین عناصر فضا با ساختارهای ذهنی مشاهده‌گر می‌داند. در این تعریف منظور از عناصر و اجزای فضا، عواملی است که محیط کالبدی به وسیله آنها تعریف می‌شود. الگوهای ذهنی در تعریف لینچ در برگیرنده تمام مفاهیم و ارزش‌هایی است که شامل فرهنگ، منش، موقعیت، تجربه و ... استفاده‌کنندگان از فضا است (لینچ، ۱۳۸۷). رلف در کتاب مکان و بی‌مکانی، با نگاهی پدیدارشناسانه در پی چگونگی و چرایی معنی دار شدن مکان‌ها برای مردم است (Relph,)

ابعاد معنایی مکان براساس دیدگاه‌های اندیشمندان: از جمله افرادی که به مطالعه پیرامون معنای مکان پرداخته، گوستافسون است. وی در پژوهش خود مدلی سه وجهی متشکل از "شخص"، "دیگران" و "محیط" را ارائه می‌دهد و معتقد است که معنای مکان‌های مختلف نه تنها حاصل تعامل این سه وجه است بلکه از ارتباط میان این وجوه با یکدیگر نیز قابل استنباط است (Gustafson, 2001). بنا به نظر مترس^۱ (۲۰۰۹)، افراد مختلف بسته به نوع انگیزه‌ها و نیازهای مختلفی که دارند، قابلیت‌های مختلف محیط

1. Meesters

را ادراک نموده و با رفتاری که در راستای آن قابلیت در محیط از خود نشان می‌دهند، به آن محیط معنا می‌دهند. چیلدرس (۲۰۰۸) در ارتباط با محتوا و معنای مکان، پنج عامل محیط کالبدی، فعالیت‌ها، مردم، شخص و کنترل محیطی را در این زمینه مطرح می‌کند. گیفورد (۲۰۰۲) عوامل معنایی، مکان را در سه دسته: عوامل شخصی، عوامل فیزیکی و عوامل فرهنگی مکان دسته بندی و ارائه می‌کند. شولتز (۱۳۸۶) در کتاب معنی در معماری غربی، کاراکترهای موثر در ایجاد معنای مکان را مفاهیمی کیفی می‌داند و در سه دسته کاراکترهای طبیعی، کاراکترهای روحی و معنوی و کاراکترهای انسانی تقسیم بندی می‌کند.

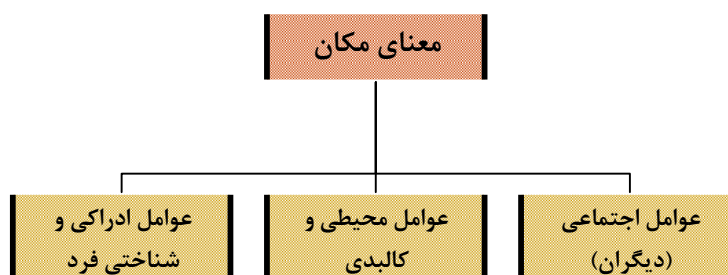
کاراکترهای طبیعی کیفیت‌های اشیاء و مصالح را در بر می‌گیرند، کاراکترهای انسانی به روابط و تعاملات اجتماعی و رفتاری انسان می‌پردازند و کاراکترهای معنوی بر ارزش‌ها و اعتقادات بشری اشاره دارند. مانزو (۲۰۰۵) سه دسته، عوامل فیزیکی مکان، ساختار اجتماعی مکان، عوامل ادراکی مکان را در معنای مکان موثر می‌داند. افشار نادری (۱۳۸۷) معنای مکان را نتیجه برهمکنش سه مولفه رفتار انسانی، مفاهیم و ویژگی‌های فیزیکی، تصور می‌کند. طبق تعاریف محققان و اندیشمندان این حوزه، می‌توان ابعاد معنای مکان را طبق جدول زیر دسته بندی و ارائه نمود (جدول ۱).

جدول ۱: ابعاد موثر در ایجاد معنای مکان از دیدگاه اندیشمندان مختلف

ردیف	اندیشمندان	سال	شاخص‌های مطرح شده در ارتباط با ابعاد وجودی مکان
۱	Gustafson	۲۰۰۱	عوامل محیطی، دیگران و عوامل فردی
۲	Gifford	۲۰۰۲	عوامل شخصی، عوامل فیزیکی و عوامل فرهنگی
۳	Manzo	۲۰۰۵	عوامل فیزیکی، ساختار اجتماعی، عوامل ادراکی
۴	Carmona	۲۰۰۶	ساختار فیزیکی و فعالیت
۵	Childress	۲۰۰۸	محیط کالبدی، فعالیت‌ها، مردم، شخص و کنترل محیطی
۶	Meesters	۲۰۰۹	عوامل اجتماعی، عوامل کالبدی
۷	Ariel	۲۰۱۰	اطلاعات نمادین و معنی بخش محیط، تجربیات گذشته
۸	Amdur & Epstein	۲۰۱۲	عوامل اجتماعی، عوامل کالبدی
۹	شولتز	۱۳۸۶	کاراکترهای طبیعی، کاراکترهای معنوی و کاراکترهای انسانی
۱۰	افشار نادری	۱۳۸۷	رفتار انسانی، مفاهیم و ویژگی‌های فیزیکی محیط
۱۱	کلالی و مدیری	۱۳۹۱	شخصی، اجتماعی و فیزیکی

ادراکی و شناختی فرد؛ ۲- عوامل محیطی - کالبدی؛
۳- عوامل اجتماعی طبقه بندی و طبق نمودار زیر معرفی می‌شود (شکل ۱).

در این پژوهش بر اساس تعاریف و ابعاد مفهومی معنای مکان ارائه شده توسط اندیشمندان مختلف، عوامل موثر در معنای مکان در سه مولفه: ۱- عوامل

شکل ۱: ابعاد مفهومی معنای مکان (مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

متغیرها و شاخص‌های تحقیق

در مطالعات کالبدی به آنها اشاره نمود (Lansing et al., 1970; Bonaiuto et al., 2002). تعامل‌های اجتماعی مرتبط با مکان به عنوان زیر مؤلفه‌ای از فعالیت‌ها تلقی می‌شود (Turner and Turner, 2006: 217-204). کاستلز (۱۳۸۰) معنا را تجربه و خاطره برای مردم می‌داند. نیسر در توضیح مکان و معنای آن بیان می‌کند در یک محیط معمولی، بیشتر اشیاء و پدیده‌هایی که درک می‌شوند، بار معنایی نیز دارند. در آن‌ها امکانات مختلفی برای فعالیت وجود دارد. در آن‌ها اشاراتی از وقایعی که اتفاق افتاده و یا ممکن است اتفاق بیافتد، نهفته است. آن‌ها بطور پیوسته و منطقی جزئی از یک مجموعه بزرگتر بوده و دارای هویتی هستند که اهمیتی برای خصوصیات فیزیکی ساده شان دارند. این معنایی قابل درک هستند و ادراک می‌شوند. این ادراکات اغلب بسیار صریح و مستقیم به نظر می‌رسند چرا که ما بدون اینکه ظاهراً متوجه جزئیات فیزیکی بشویم، این معنایی را درک می‌کنیم (Nasar, 1976). از نظر فلاحت (۱۳۸۵) معنا در مکان به واسطه درک نمادها و فعالیت‌های روزمره است. ارزش‌های فردی و جمعی بر چگونگی حس مکان تأثیر می‌گذارد و حس مکان نیز بر ارزش‌ها، نگرش‌ها و به‌ویژه رفتار فردی و اجتماعی افراد در مکان تأثیرگذار است. جدول (۲) مؤلفه‌های مطرح شده در ارتباط با عوامل و شاخص‌های ابعاد معنایی مکان را بر اساس دیدگاه‌های صاحب نظران مختلف در این زمینه نشان می‌دهد.

مکان به مثابه یک مرکز معنا و یک حوزه توجه معرفی شده است (Tuan, 1977) که بر تجربیات انسانی، روابط اجتماعی، عواطف و شناخت مستقر است. فریتز استیل، مهمترین عوامل کالبدی مؤثر در ادراک و معنای مکان، را اندازه مکان، درجه محصوریت، تضاد، مقیاس، تناسب، مقیاس انسانی، فاصله، بافت، رنگ، بو، صدا و تنوع بصری می‌داند (Steele, 1981)؛ همچنین معنا می‌تواند از فعالیت و فرم ساخته شده‌ای که در مکان وجود دارد، مشتق شود (Montgomery, 1998: 93). سالواسن، شخصیت کالبدی، مالکیت، اصالت، ساکنان و وسایل رفاهی، طبیعت مانند آب، گیاهان، آسمان، خورشید و فضاهای خصوصی و جمعی؛ اجزای تشکیل دهنده مکان که در خلق معنای مکان مؤثرند می‌داند (Salvasen, 2002). پانتر معیارهای سنجش عوامل فیزیکی و کالبدی مکان را منظر شهری، چشم انداز، نفوذپذیری، شکل ساخت و مبلمان شهری می‌داند او همچنین معیارهای سنجش عوامل فعالیتی را کاربری‌ها، میزان تردد پیاده، میزان تردد سواره، الگوهای رفتاری، محیط مصنوع و خوانایی و معیارهای سنجش عوامل معنایی را مناسبات فرهنگی، عملکردهای ادراکی و ارزیابی کیفی معرفی می‌کند (Carmona, 2003: 99). زمینه و بستر، وجود خدمات و تسهیلات، موقعیت قرار گیری مکان در زمینه شهری و نحوه ارتباط با پیرامون و بسیاری مشخصات دیگر، از جمله مواردی هستند که می‌توان

جدول ۲: شاخص‌های معطوف به ابعاد معنایی مکان از دیدگاه اندیشمندان مختلف

ردیف	اندیشمندان	سال	شاخص‌های مطرح شده در ارتباط با ابعاد وجودی مکان
۱	Nasar	1976	محیط و خصوصیات فیزیکی آن
۲	Relph	1977	کالبد فیزیکی - فعالیت‌های انسانی
۳	Steele	1981	اندازه مکان، درجه محصوریت، تضاد، مقیاس، تناسب، مقیاس انسانی، رنگ، تنوع بصری
۴	Schulz	1981	رویدادها و حوادث، مصالح، شکل‌ها، رنگ‌ها و بافت‌ها
۵	Sennett	1990	ویژگی‌های فیزیکی (ترکیب فرم، سایه و روشن، رنگ، صدا، نور)
۶	Punter	1991	معنایی: مناسبات فرهنگی، عملکردهای ادراکی و ارزیابی کیفی
			فعالیتی: کاربری‌ها، میزان تردد پیاده، محیط مصنوع و خوانایی
۷	Massey	1994	کالبدی: منظر شهری، چشم انداز، نفوذپذیری، شکل ساخت و مبلمان
			نمادها و نشانه‌ها، نقش استفاده کنندگان
۸	Xu, Yan	1995	نگرش‌ها، جهان بینی‌ها، ویژگی‌های فردی و پیوندهای افراد با مکان
۹	Montgomery	1998	سرزندگی و تنوع

کیفیت مکان، پایداری مکان و قابل اعتماد بودن	2001	Sircus	۱۱
شخصیت کالبدی، مالکیت، اصالت، ساکنان و وسایل رفاهی، طبیعت	2002	salvasen	۱۲
زمینه و بستر، وجود خدمات و تسهیلات، موقعیت قرارگیری مکان در زمینه شهری، نحوه ارتباط مکان با پیرامون	2002	Bonaiuto & et al	۱۳
شخصی (انسان و معانی موجود در ذهن او)، فیزیکی (مکان، ویژگی‌های محیطی و معانی موجود در مکان) و فرهنگی (عقاید و ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی)	2002	Gifford	
روابط بین افراد با مکان و افراد با افراد، مقیاس و عوامل فیزیکی	2003	Pretty	۱۴
نمادها و فعالیت‌های روزمره، ارزش‌های فردی و جمعی	۱۳۸۵	فلاحت	۱۵
رفتار انسانی، مفاهیم و ویژگی‌های فیزیکی محیط	۱۳۸۷	افشار نادری	۱۰

چارچوب و مدل مفهومی پژوهش

پس از تحلیل موضوعات و عوامل مؤثر در ایجاد معنای مکان و همچنین استخراج مجموعه‌ای از معیارها و شاخص‌ها در ارتباط با مفاهیم فوق، نمونه مطالعاتی مورد سنجش قرار می‌گیرد. با توجه به شاخص‌ها و معیارهای استخراج شده از مبانی نظری

تحقیق، مدل پژوهشی زیر قابل ارائه می‌باشد. در این مدل مفهومی، معیارهای مؤثر در ایجاد معنای مکان، در سه مولفه، عوامل ادراکی و شناختی فرد، عوامل محیطی-کالبدی، عوامل اجتماعی و ۱۵ شاخص تقسیم و طبقه‌بندی گردیده است (شکل ۲).

شکل ۲: مدل مفهومی و مؤلفه‌های مؤثر در سنجش ابعاد معنایی مکان (مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

روش تحقیق

روش به کار رفته در این پژوهش بر اساس اهداف تحقیق کاربردی و بر حسب نحوه گردآوری داده‌ها تحلیلی و توصیفی و مقایسه تطبیقی و با استفاده از ابزار پرسشنامه و مشاهده می‌باشد. همچنین به توجه به اهداف و سوال‌های تحقیق در این پژوهش از نرم‌افزار Super Decision و مدل ANP جهت اهمیت‌سنجی پارامترهای موثر در ایجاد معنای مکان استفاده شده است. جامعه آماری مورد نظر پژوهش را دو دسته شهروندان و متخصصین شهرسازی و معماری تشکیل می‌دهند، در انتخاب جامعه آماری، طیف‌های مختلف افراد به صورت تصادفی انتخاب گردیدند. تقریباً تمام جامعه آماری غیر شهرساز، از شهروندانی انتخاب شدند که در مکان مورد نظر حضور داشتند. جامعه آماری شهرسازان نیز از اساتید و دانشجویان شهرسازی شهر ارومیه انتخاب گردیدند. تعداد کل مصاحبه‌شوندگان بر اساس فرمول "کوکران" شامل ۱۵۰ نفر بود که از این تعداد ۹۵ نفر غیر شهرساز و ۵۵ نفر شهرساز و معمار بودند.

محدوده و قلمرو پژوهش

شهر ارومیه، مرکز شهرستان ارومیه و مرکز استان آذربایجان غربی است که در فاصله ۱۸ کیلومتری دریاچه ارومیه، در مختصات جغرافیایی ۴۵ درجه و ۴ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و ۳۷ درجه و ۳۲ دقیقه عرض شمالی از مبدأ خط استوا در داخل جلگه‌ای به طول ۷۰ کیلومتر و عرض ۳۰ کیلومتر قرار گرفته است و در سال ۱۳۹۰ بالغ ۹۶۳۷۳۸ نفر جمعیت داشته است (مبارکی و محمدی و ضرابی، ۱۳۹۲: ۷۹). قدیمی‌ترین قسمت شهر دارای هویتی بارز بوده و علی‌رغم تغییرات فراوان در طول نیم قرن گذشته برخی قسمت‌ها مشخصه‌های خود را حفظ نموده است. این محدوده، بازار قدیمی شهر و ساختمان‌های قدیمی را در بر گرفته است و به همین ترتیب مرکز اصلی شهر نیز می‌باشد. در تحقیق حاضر دو فضای عمومی و مهم شهر ارومیه، میادین "ولایت فقیه" و "انقلاب" واقع در بافت قدیمی شهر انتخاب شده‌اند. میادین ذکر شده دارای بار معنایی و نمادین برای شهر بوده و بسیاری از عملکردهای سنتی و تاریخی از جمله بازار سنتی، ساختمان شهرداری و... در جداره‌های آن واقع شده‌اند (شکل ۳ و ۴).

شکل ۳: محدوده و نمونه‌های مورد مطالعه (مأخذ: محمدی و ضرابی: ۱۳۹۲)

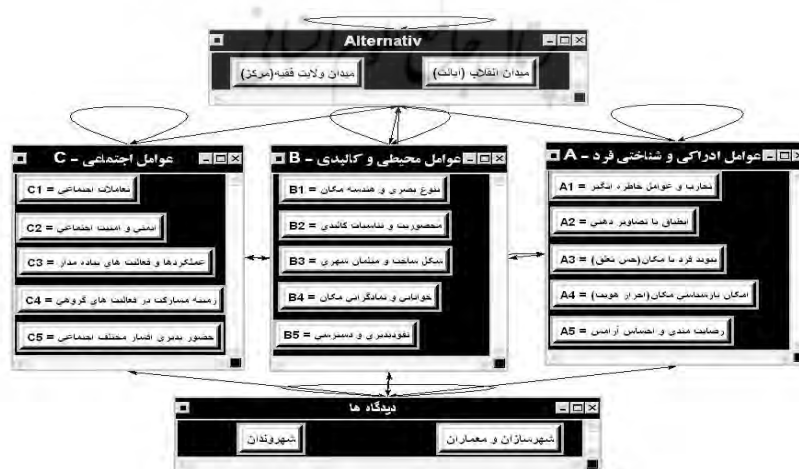
شکل ۴: نمونه مکان‌های مورد مطالعه (مآخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

یافته‌های تحقیق

همانطور که در قسمت مقدمه عنوان گردید، این پژوهش در پی پاسخ به دو پرسش اصلی است. پرسش اول در پی شناخت ابعاد و مؤلفه‌های موثر در ایجاد معنای مکان مطرح شده است و پرسش دوم به بررسی اهمیت ابعاد معنای مکان از دیدگاه شهروندان و شهروندان در دو میدان انقلاب و ولایت فقیه ارومیه می‌پردازد. بدین منظور برای پاسخگویی به سوال اول، نظرات اندیشمندان مختلف در این حوزه بررسی گردید و نتایج به صورت نمودار و چارچوب تحقیق در (شکل ۲) ارائه شده است. برای پاسخگویی به سوال دوم این پژوهش، پرسش‌نامه‌هایی با هدف سنجش ابعاد معنایی مکان با توجه به شاخص‌های استخراج شده از تحقیق، در بین افراد جامعه آماری پخش گردید، سپس پرسش‌نامه‌های تکمیلی توسط شهروندان و متخصصین با استفاده از مدل ANP و

نرم‌افزار سوپر دسیژن در راستای اهمیت سنجی ابعاد معنای مکان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. در ادامه، مراحل تحلیل و بررسی میزان اهمیت مولفه‌ها و شاخص‌های ابعاد معنایی مکان در نرم‌افزار سوپر دسیژن ارائه می‌گردد.

سنجش ضرایب اهمیت معیارها: پس از تعیین معیارها و شاخص‌ها به منظور تعیین میزان اهمیت ابعاد معنای مکان، اکنون نوبت به تعیین ضرایب اهمیت هر یک از مولفه‌ها می‌باشد. برای این منظور، ابتدا لازم است تا ساختار مدل پیشنهادی ترسیم گردد. شکل ۵ ساختار مدل پیشنهادی و نوع روابط میان مؤلفه‌ها را در درون نرم‌افزار Super Decision نشان می‌دهد. با توجه به شکل ۵ ساختار مدل ANP ابرماتریس وزن دهی نشده (برای سنجش ضرایب به صورت شکل ۶ می‌باشد).

شکل ۵: ساختار مدل مفهومی در نرم‌افزار Super Decision (مآخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

		A		B		C	
	معیار	A ₁₁ , A ₁₂ , ..., A _{1n}		B ₁₁ , B ₁₂ , ..., B _{1n}		C ₁₁ , C ₁₂ , ..., C _{1n}	
W=	A	A ₁₁	A ₁₂	A ₂₁	A ₂₂	A ₃₁	A ₃₂
	B	B ₁₁	B ₁₂	B ₂₁	B ₂₂	B ₃₁	B ₃₂
	C	C ₁₁	C ₁₂	C ₂₁	C ₂₂	C ₃₁	C ₃₂

شکل ۶: ساختار در نظر گرفته شده به منظور سنجش ضرایب اهمیت مؤلفه‌ها (مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

تکمیل ابرماتریس W اقدام به تشکیل ماتریس‌های مقایسه دودویی میان معیارها و زیرمعیارها نموده و سپس بردار اولویت معیارها / زیرمعیارها (W) و همچنین میزان نرخ ناسازگاری (I.R.) محاسبه می‌گردد. لازم به ذکر است که با توجه به تعداد بی‌شمار ماتریس‌های مقایسه دودویی، در این مقاله تنها ماتریس مقایسه دودویی میان خوشه‌ها (معیارها) نسبت به هر یک از گزینه‌ها ارائه شده است. جدول ۳ ماتریس مقایسه دودویی میان خوشه‌ها را نسبت به دیدگاه‌های شهروندان و شهروندان نشان می‌دهد.

تشکیل ماتریس‌های مقایسه دودویی و استخراج بردار اولویت آن‌ها: نظیر آنچه که در فرآیند تصمیم‌گیری سلسله‌مراتبی (AHP) صورت می‌پذیرد رکن اصلی در تعیین ضرایب اهمیت معیارها و شاخص‌ها در فرآیند تصمیم‌گیری شبکه‌ای مبتنی بر قضاوت‌های تصمیم‌گیران در رابطه با میزان اهمیت معیارها و شاخص‌ها در درون یک یا چند ماتریس مقایسه دودویی (و در یک بازه امتیازدهی ۰ الی ۹) می‌باشد؛ لذا در این بخش لازم است تا با توجه به وجود یا عدم وجود ارتباط میان معیارها و زیرمعیارها و به‌منظور

جدول ۳: ماتریس مقایسه دودویی میان معیارها و با توجه به روابط درونی آن‌ها. (مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

با توجه به معیار A					با توجه به معیار A									
معیارها	A	B	C	بردار اهمیت (W)	معیارها	A	B	C	بردار اهمیت (W)					
A	۱	۰,۴۷	۰,۳۷	۰,۲۵	A	۱	۰,۱۲	۰,۱۴	۰,۶۶					
B		۱	۰,۱۴	۰,۴۹	B		۱	۰,۱۱	۰,۲۷					
C			۱	۰,۳۲	C			۱	۰,۴۵					
(I.R.)	۰,۰۵				(I.R.)	۰,۰۳۵								
با توجه به معیار B					با توجه به معیار B									
معیارها	A	B	C	بردار اهمیت (W)	معیارها	A	B	C	بردار اهمیت (W)					
A	۱	۰,۱۴	۰,۴۸	۰,۱۸	A	۱	۰,۶۳	۰,۱۸	۰,۵۵					
B		۱	۰,۳۷	۰,۴۱	B		۱	۰,۵۵	۰,۳۹					
C			۱	۰,۵۳	C			۱	۰,۲۳					
(I.R.)	۰,۰۶				(I.R.)	۰,۰۱۲								
با توجه به معیار C					با توجه به معیار C									
معیارها	A	B	C	بردار اهمیت (W)	معیارها	A	B	C	بردار اهمیت (W)					
A	۱	۰,۱۱	۰,۰۹	۰,۵۳	A	۱	۰,۱۹	۰,۵۶	۰,۲۱					
B		۱	۰,۲۳	۰,۶۱	B		۱	۰,۴۵	۰,۴۳					
C			۱	۰,۱۳	C			۱	۰,۶۹					
(I.R.)	۰,۰۱				(I.R.)	۰,۰۲۳								
C = عوامل اجتماعی					B = عوامل محیطی و کالبدی					A = عوامل ادراکی و شناختی فرد				

تشکیل ابرماتریس: پس از تکمیل ماتریس‌های مقایسه دودویی و استخراج بُردار اهمیت آن‌ها، اکنون نوبت به تشکیل ابرماتریس می‌باشد. برای این منظور از گردهم آوردن بُردار اولویت‌های ماتریس‌های مقایسه دودویی خوشه‌ها (معیارها) در کنار یکدیگر و به صورت

عمودی، ماتریس خوشه‌ای و از گردهم آوری بُردار اولویت‌های زیرمعیارها در کنار یکدیگر و به صورت عمودی، ابرماتریس وزن دهی تشکیل می‌گردد. شکل ۷ بخشی از ابرماتریس وزن دهی شده را نشان می‌دهد.

Cluster Node Labels	عوامل ادراکی و شناختی فرد = A					
	A1 = تجارب و عوامل خاطره انگیز	A2 = انطباق با تصاویر ذهنی	A3 = پیوند فرد با مکان (حس تعلق)	A4 = امکان بازشناسی مکان (احراز هویت)	A5 = رضایت مندی و احساس آرامش	
عوامل ادراکی و شناختی فرد = A	A1 = تجارب و عوامل خاطره انگیز	0.020807	0.020245	0.020245	0.020245	0.020245
	A2 = انطباق با تصاویر ذهنی	0.009446	0.020245	0.020245	0.020245	0.020245
	A3 = پیوند فرد با مکان (حس تعلق)	0.009265	0.020245	0.020245	0.020245	0.020245
	A4 = امکان بازشناسی مکان (احراز هویت)	0.033124	0.020245	0.020245	0.020245	0.020245
	A5 = رضایت مندی و احساس آرامش	0.028581	0.020245	0.020245	0.020245	0.020245
Alternat iv	میدان (پایات)	0.080579	0.080579	0.080579	0.080579	0.080579
	میدان (ولیت) فقیه (فرکز)	0.080579	0.080579	0.080579	0.080579	0.080579
عوامل محیطی و کالبدی = B	B1 = تنوع بصری و هندسه مکان	0.064285	0.064285	0.064285	0.064285	0.064285

شکل ۷: سوپر ماتریس وزن دهی (مآخذ: نویسندگان، ۱۳۹۴)

مکان در میدان ولایت فقیه ارومیه: جدول ۴ شرح کامل میزان ضریب اهمیت معیارها و شاخص‌های معنای مکان را در میدان ولایت فقیه از دیدگاه شهروندان و شهرسازان نشان می‌دهد.

پس شکل‌گیری ابرماتریس وزن دهی می‌توان ضریب اهمیت هر یک از معیارها و شاخص‌ها را بر اساس دیدگاه‌های شهروندان و شهرسازان در هر یک از میداین بررسی کرد.

اهمیت مولفه‌ها شاخص‌های موثر در ایجاد معنای

جدول ۴: ضریب اهمیت مولفه‌ها و شاخص‌های معنای مکان در میدان ولایت فقیه ارومیه

نوع	معیار	شاخص	ضریب اهمیت معیارها	ضریب اهمیت شاخص‌ها
شناختی فرد ادراکی و عوامل = A	عوامل ادراکی و شناختی فرد	A1 = تجارب و عوامل خاطره انگیز	۰,۴۲۱	۰,۶۲
		A2 = انطباق با تصاویر ذهنی		۰,۳۱
		A3 = پیوند فرد با مکان (حس تعلق)		۰,۲۴
		A4 = امکان بازشناسی مکان (احراز هویت)		۰,۲۱
		A5 = رضایت مندی و احساس آرامش		۰,۴۷
عوامل محیطی و کالبدی = B	عوامل محیطی و کالبدی	B1 = تنوع بصری و هندسه مکان	۰,۱۵۶	۰,۲۹
		B2 = محصوریت - تناسب کالبدی		۰,۳۳
		B3 = شکل ساخت و مبلمان شهری		۰,۳۷
		B4 = خوانایی و نمادگرایی مکان		۰,۴۴
		B5 = نفوذپذیری و دسترسی		۰,۴۸
عوامل اجتماعی = C	عوامل اجتماعی	C1 = تعاملات اجتماعی	۰,۲۲۷	۰,۶۸
		C2 = ایمنی و امنیت اجتماعی		۰,۷۵
		C3 = عملکردها و فعایت‌های پیاده مدار		۰,۵۶
		C4 = زمینه مشارکت در فعایت‌های گروهی		۰,۴۴
		C5 = حضور پذیری اقشار مختلف اجتماعی		۰,۷۱

۰,۳۹	۰,۳۱۱	A1= تجارب و عوامل خاطره انگیز	A عوامل ادراکی و شناختی فرد	شهرسازان و معماران
۰,۴۷		A2= انطباق با تصاویر ذهنی		
۰,۱۳		A3= پیوند فرد با مکان(حس تعلق)		
۰,۱۸		A4= امکان بازشناسی مکان (احراز هویت)		
۰,۳۳		A5= رضایت مندی و احساس آسایش		
۰,۶۲	۰,۴۵۳	B1= تنوع بصری و هندسه مکان	B عوامل محیطی و کالبدی	
۰,۵۱		B2= محصوریت - تناسبات کالبدی		
۰,۵۰		B3= شکل ساخت و مبلمان شهری		
۰,۵۹		B4= خوانایی و نمادگرایی مکان		
۰,۴۸		B5= نفوذپذیری و دسترسی		
۰,۵۴	۰,۱۸۵	C1= تعاملات اجتماعی	C عوامل اجتماعی	
۰,۳۷		C2= ایمنی و امنیت اجتماعی		
۰,۴۸		C3= عملکردها و فعایت‌های پیاده مدار		
۰,۶۲		C4= زمینه مشارکت در فعایت‌های گروهی		
۰,۵۵		C5= حضور پذیری اقشار مختلف اجتماعی		

ماخذ: گردآوردندگان، ۱۳۹۴

اهمیت را با وزن (۰/۴۵۳) داشته است و همچنین شاخص‌های انطباق با تصاویر ذهنی، تنوع بصری و هندسه مکان و زمینه مشارکت در فعایت‌های گروهی بیشترین اهمیت را از دیدگاه متخصصین نسبت به میدان ولایت فقیه ارومیه داشته‌اند.

اهمیت شاخص‌های موثر در ایجاد معنای مکان در میدان انقلاب ارومیه: جدول ۵ شرح کامل میزان ضریب اهمیت معیارها و شاخص‌های معنای مکان را در میدان انقلاب شهر ارومیه از دیدگاه شهروندان و شهرسازان نشان می‌دهد.

همانطور که در جدول ۴ نشان داده شده است، از دیدگاه شهروندان، مولفه "عوامل ادراکی و شناختی فرد" بیشترین اهمیت را در بین سایر مولفه‌ها با وزن (۰/۴۲۱) کسب کرده است و سه شاخص تجارب و عوامل خاطره انگیز، نفوذپذیری و دسترسی مکان و ایمنی و امنیت اجتماعی هر یک به ترتیب با میزان ضریب اهمیت ۰/۶۲، ۰/۵۱ و ۰/۷۵ بیشترین اهمیت را نسبت به مکان مورد مطالعه از دیدگاه شهروندان در بین شاخص‌ها دارند. در ضمن از دیدگاه شهرسازان و معماران مولفه "عوامل محیطی و کالبدی" بیشترین

جدول ۵: ضریب اهمیت مولفه‌ها و شاخص‌های معنای مکان در میدان انقلاب ارومیه

نوع	معیار	شاخص	ضریب اهمیت معیارها	ضریب اهمیت شاخص‌ها
شهروندان	A عوامل ادراکی و شناختی فرد	A1= تجارب و عوامل خاطره انگیز	۰,۳۶۷	۰,۵۱
		A2= انطباق با تصاویر ذهنی		۰,۲۹
		A3= پیوند فرد با مکان(حس تعلق)		۰,۳۷
		A4= امکان بازشناسی مکان (احراز هویت)		۰,۴۱
		A5= رضایت مندی و احساس آسایش		۰,۷۳
شهروندان	B عوامل محیطی و کالبدی	B1= تنوع بصری و هندسه مکان	۰,۲۱۸	۰,۳۳
		B2= محصوریت - تناسبات کالبدی		۰,۱۴
		B3= شکل ساخت و مبلمان شهری		۰,۵۷
		B4= خوانایی و نمادگرایی مکان		۰,۳۵
		B5= نفوذپذیری و دسترسی		۰,۲۱

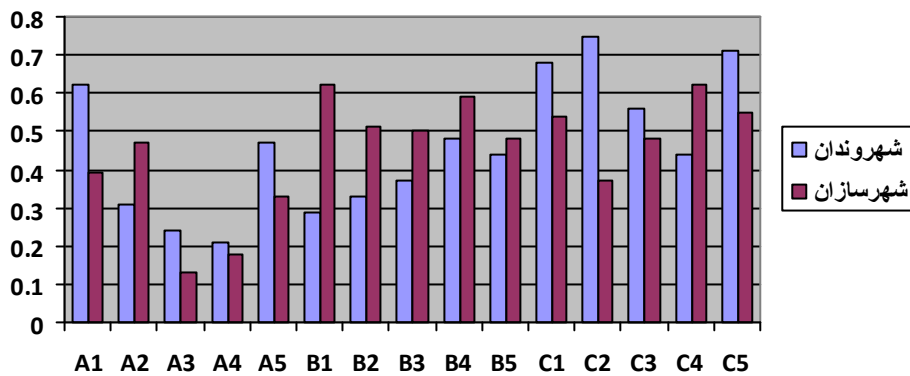
۰.۷۴	۰.۵۱۱	C1= تعاملات اجتماعی	C عوامل اجتماعی	شهرسازان و معماران
۰.۸۲		C2= ایمنی و امنیت اجتماعی		
۰.۶۳		C3= عملکردها و فعایت‌های پیاده مدار		
۰.۵۹		C4= زمینه مشارکت در فعایت‌های گروهی		
۰.۶۶		C5= حضور پذیری اقشار مختلف اجتماعی		
۰.۳۴	۰.۲۶۶	A1= تجارب و عوامل خاطره انگیز	A عوامل ادراکی و شناختی فرد	
۰.۴۹		A2= انطباق با تصاویر ذهنی		
۰.۵۴		A3= پیوند فرد با مکان(حس تعلق)		
۰.۶۱		A4= امکان بازشناسی مکان (احراز هویت)		
۰.۴۲		A5= رضایت مندی و احساس آسایش		
۰.۵۸	۰.۳۹۷	B1= تنوع بصری و هندسه مکان	B عوامل محیطی و کالبدی	
۰.۶۵		B2= محصوریت - تناسبات کالبدی		
۰.۴۹		B3= شکل ساخت و مبلمان شهری		
۰.۷۴		B4= خوانایی و نمادگرایی مکان		
۰.۵۳		B5= نفوذپذیری و دسترسی		
۰.۶۶	۰.۲۵۴	C1= تعاملات اجتماعی	C عوامل اجتماعی	
۰.۵۷		C2= ایمنی و امنیت اجتماعی		
۰.۵۶		C3= عملکردها و فعایت‌های پیاده مدار		
۰.۳۷		C4= زمینه مشارکت در فعایت‌های گروهی		
۰.۴۹		C5= حضور پذیری اقشار مختلف اجتماعی		

ماخذ: گردآوردندگان، ۱۳۹۴

مکان است را برای ارزیابی اهمیت وجوه معنای مکان در اولویت قرار داده اند. به عبارتی شاخص‌هایی از معنای مکان برای شهروندان دارای اهمیت است که به نوعی نیازهای فردی و رضایت مندی ایشان را از مکان برآورده کرده و نوعی احساس امنیت و آسایش را به وجود آورد. در این راستا شاخص‌هایی چون ایمنی، امنیت و دسترسی از مهمترین نیازهای فرد نسبت به مکان بوده که این امر در شکل گیری ادراک شهروندان نسبت به آن تأثیر عمده ای داشته است. شهروندان عواملی همچون انطباق با تصاویر ذهنی، تنوع بصری و هندسه مکان در محیط را به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی در معنای مکان تبیین نموده‌اند و از شاخص‌هایی چون پیوند فرد با مکان و ایمنی و امنیت اجتماعی با درجه اهمیت کمتری نسبت به معنای مکان اشاره داشته‌اند و بیشترین تأکید آن‌ها روی عوامل عملکردی و اجزا و عناصر کالبدی مکان بوده است (شکل ۸).

همانطور که در جدول ۵ نشان داده شده است، از دیدگاه شهروندان بیشترین اهمیت را مولفه "عوامل اجتماعی" با وزن (۰/۵۱۱) کسب کرده است و سه شاخص رضایت مندی و احساس آرامش، شکل ساخت و مبلمان شهری و ایمنی و امنیت اجتماعی بیشترین اهمیت را نسبت به مکان مورد مطالعه از دیدگاه شهروندان در بین سایر شاخص‌ها دارند. از دیدگاه شهروندان و معماران مولفه "عوامل محیطی و کالبدی" بیشترین اهمیت را با وزن (۰/۳۹۷) داشته است و همچنین شاخص‌های امکان بازشناسی مکان، خوانایی و نمادگرایی مکان و تعاملات اجتماعی بیشترین اهمیت را از دیدگاه متخصصین نسبت به میدان انقلاب ارومیه داشته‌اند.

آنچه تحلیل نتایج نشان می دهد این است که، شهروندان و استفاده کنندگان از فضا در تعیین معنای مکان بیشتر شاخص‌هایی که برای ایشان ملموس بوده و ناشی از ادراکات و احساسات شخصی خود نسبت به

شکل ۸: میانگین اهمیت شاخص‌های شکل دهنده معنای مکان از دیدگاه شهروندان و شهرسازان در میادین مورد مطالعه

می‌باشد. این امر نشان می‌دهد که بینش شهروندان نسبت به معنای مکان بیشتر متأثر از عوامل ادراکی و شناختی و همچنین ناشی از عوامل اجتماعی به مکان بوده و عوامل کالبدی در درجه اهمیت بعدی قرار دارد. در صورتی که برای شهرسازان و معماران عوامل کالبدی و فیزیکی مکان دارای اهمیت است.

در تحلیل مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده معنای مکان (شکل ۹) آنچه قابل استنباط است درجه اهمیت مؤلفه‌ها از دیدگاه شهروندان و شهرسازان است. از دیدگاه شهروندان عوامل ادراکی و شناختی فرد و عوامل اجتماعی دارای اهمیت است و از دیدگاه شهرسازان عوامل محیطی و کالبدی دارای اهمیت

شکل ۹: میانگین اهمیت مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده معنای مکان از دیدگاه شهروندان و شهرسازان در میادین مورد مطالعه

خاطره‌های ایشان از مکان شکل گرفته و بیشتر به واقعیت نزدیکتر است. این در حالی است که شهرسازان بر اساس آموزش‌های علمی و تخصصی شان مکان را بیشتر به صورت فیزیکی و تشکیل شده از عوامل و عناصر کالبدی می‌بینند و ارزیابی آن‌ها از وجه معنایی مکان بیشتر ریاضی‌گونه و هندسی و بر پایه آموخته‌های علمی و آکادمیک می‌باشد. شهروندان عوامل فردی و ادراکی را بیشتر در امکان‌شناسی مکان و یادآوری تجارب و خاطره‌ها تبیین می‌کنند و عوامل کالبدی محیط از نظر ایشان بیشتر بر

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بینش دو گروه شهروندان (کاربران مکان) و شهرسازان (طراحان مکان) نسبت به درجه اهمیت و وجه معنایی مکان متفاوت است. شاخص‌هایی که برای کاربران از مکان دارای اولویت و اهمیت بالایی هستند برای شهرسازان که سازنده و طراحان مکان می‌باشند متفاوت و دارای بار اهمیتی کمتری است. بینش‌های استفاده‌کنندگان از فضا بر اساس عوامل ادراکی و شناختی آن‌ها و با توجه به تأمین نیازها و شکل‌گیری تجارب و

۷. کلالی، پریسا و مدیری، آتوسا. ۱۳۹۱. تبیین نقش مولفه معنا در فرآیند شکل‌گیری حس مکان، نشریه هنرهای زیبا-شهرسازی و معماری، دوره ۱۷، شماره ۲.
۸. لینچ، ک. ۱۳۸۷. تئوری شکل شهر. ت: سیدحسین بحرینی. چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۹. مدنی‌پور، ع. ۱۳۷۹. طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی. ت: فرهاد مرتضایی. چاپ سوم. تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
۱۰. مبارکی، ا.، محمدی، ج.، ضرابی، ا. ۱۳۹۲. ارائه لگوی بهینه گسترش کالبدی - فضایی شهر ارومیه. نشریه جغرافیا و توسعه، ۱۱(۳۲): ۸۸-۷۵.
۱۱. محمودی‌نژاد، ه.، پورجعفر، م.، بمانیان، م.، انصاری، م.، تقوایی، ع. ۱۳۸۷. پدیدار شناسی محیط شهری: تاملی در ارتقای فضا به مکان شهری. نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۰(۴): ۲۹۷-۲۸۲.
12. Alexander, C. 1979. *The Timeless Way of Building*. New York: Oxford University Press.
13. Amdur, L. and Epstein-Pliouchtch, M. 2012. *Architects' Places, Users' Places: Place Meanings at the New Central Bus Station, Tel Aviv*. *Journal of Urban Desin*, 14(2): 149-160.
14. Ariel Windsong, E. 2010. *There is no Place Like Homan: Complexities in Exploring Homan and Place Attachment*. *The Social Science Journal*, (47): 200 -215.
15. Bonta, J.P. 1979. *Architecture and its Interpretation: A study of expressive system in Architecture*. London: Lund Humphries.
16. Berdoulay, V. 1989. *Place, meaning and discourse in French language geography*. Boston: Unwin Hyman.
17. Bonaiuto, M., Fornara, F. and Bonnes, M. 2002. *Indexes of perceived residential environment quality and neighborhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome, Landscape and Urban Planning*, (988): 1-12.
18. Canter, David. 1977. *The Psychology of Place*. London: Architectural Press.
19. Carmona, M., Heath, T., Oc, T. and Tiesdell, S. 2003. *Places Urban Spaces*, Architectural Press, Oxford.

قابلیت‌های مکان از لحاظ تامین نیازهای فیزیولوژیک و امنیت است تا هندسه و تناسبات فیزیکی مکان. شهروندان تفسیر خود از مکان و معانی موجود در آن را بر اساس رخدادهای و تجربیات فردی در قالب رفتارها و فعالیت‌ها در مکان تبیین و توصیف می‌کنند و با توجه به عوامل ادراکی بر گرفته از مکان و احساسات شخصی خود که متأثر از پیش زمینه‌های فکری و روانشناختی بوده به ارزیابی مؤلفه‌ها و شاخص‌های مکان می‌پردازند. در حالی که شهرسازان بیشتر بر پایه مفاهیم علمی و سیستماتیک و به صورت تفکری مفهومی و انتزاعی به تفسیر و تعریف مکان می‌پردازند.

همانگونه که ذکر شد شهروندان با توجه به تجارب و زندگی‌های روزمره در فضاهای شهری داری بینشی واقعی تر نسبت به مسائل و درجه اهمیت معانی موجود در مکان‌ها هستند. این در حالی است که نظریات متخصصین و شهرسازان بیشتر بر پایه دانسته‌های علمی و فنی و شکل یافته از آموزه‌های آکادمیک می‌باشد. بدین منظور متخصصین و مدیران شهری باید طراحی مکان‌ها و تغییر و تحولات فضاهای شهری را هم سو با نظریات شهروندان و استفاده کنندگان از این فضاها راهبری و هدایت نمایند.

منابع

۱. آتشین بار، م. ۱۳۸۸. تداوم هویت در منظر شهری. نشریه باغ نظر، ۶(۱۲): ۵۶-۴۵.
۲. افشار نادری، ک. ۱۳۸۷. از کاربری تا مکان. مجله معمار، (۶).
۳. شولتس نوربرگ، ک. ۱۳۸۲. معماری: معنا و مکان. ت: ویدا نوروز برازجانی. چاپ اول. تهران: انتشارات جان جهان.
۴. شولتس نوربرگ، ک. ۱۳۸۶. معنی در معماری معاصر غرب. ت: مهرداد قیومی. چاپ اول. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر، چاپ اول، ص ۴۳۲.
۵. فلاحت، م. ص. ۱۳۸۵. مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن. نشریه هنرهای زیبا، (۲۶): ۶۶-۵۷.
۶. کاستلز، م. ۱۳۸۰. عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ. ت: حسن چاوشیان. تهران: انتشارات طرح نو.

31. Pretty, G., Chipuer, H.M., and Bramston, P. 2003. 'Sense of place among adolescence and adults in two rural Australian towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity', *Journal of Environmental Psychology*, (23): 273-287.
32. Rapoport, A. 1982. *The meaning of the built environment a nonverbal communication approach* University of Arizona Press.
33. Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion .
34. Salvesen, D. 2002. *The Making of Place, Research On Place & Space Website*, 20 Feb. 2003; 12 Mar 2003, <<http://www.matr.net/print-4108.html>>.
35. Sennett, R. 1990. *The Conscience of the Eye-The Design and Social Life of Cities*. New York: W.W. Norton & Company.
36. Steele, F. 1981. *The Sense of Place*, Boston, CBI Publishing Company.
37. Sircus, J. 2001. *Invented Places*, *Prospect*, 81, Sept/Oct, 30-35.
38. Tuan, Y.-F. 1977. *Space and Place: The Perspective of Experience*. London: Edward Arnold.
39. Turner, P., and Turner, S. 2006. *Place, sense of place, and presence, Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 15(2): 204-217.
40. Xu, Yan. 1995. *Sense of Place and Identity, Research On Place & Space Website*; 20 Feb. 2003; 12 Mar 2003; <<http://www.eslarp.uiuc.edu/la/LA437-F95/reports/yards/main.html>>.
20. Carmona, M. 2006. *Public Places, Urban Spaces*, Architectural press, Elsevier, Oxford.
21. Childress, H. 2008. *Place, narrative, and relationship: a new approach to place attachment*. Paper presented at the Environmental design research association, *Banking on Design? Proceedings of the 25th Annual Conference of the Environmental Design Research Association*, San Antonio: Texas
22. Gustafson, P.E.R. 2001. *Meanings of Place: Everyday Experience and Theoretical Conceptualizations*. *Journal of Environmental Psychology*, 21(1): 7-14.
23. Gifford, R. 2002, *Environmental Psychology: Principles and Practice*. Canada, Optimal Books.
24. Lansing, J.B., Marans, R.W. and Zehner, R.B. 1970. *Planned residential Environments*, Ann Arbor, University of Michigan and Survey Research Center.
25. Massey, D. 1994. *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity.
26. Meesters, J. 2009. *The Meaning of Activities in the Dwelling and Residential Environment*. (Ph.D.), Delft University of Technology, Netherlands.
27. Montgomery, J. 1998. *Making a city: Urbanity, vitality and urban design*, *Journal of Urban Design*, (1): 93-115.
28. Manzo, Lynne C. 2005. *For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning*. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 86-67.
29. Norberg-Schulz, C. 1981. *Genius Loci*, Rizzoli, New York.
30. Punter, J. 1991. *Participation in the design of urban space*, *Landscape Design*, (200): 24-27.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی